

**ТРАГЕДІЯ БЕЗ КАТАРСИСУ:
НОВЕЛА ОЛЕСЯ ГОНЧАРА «ЗА МИТЬ ЩАСТЯ»**

Подається нова інтерпретація новели Олеся Гончара «За мить щастя».

Ключові слова: *трагічна подія, мілітарна свідомість, авторська позиція.*

Предлагается новая интерпретация новеллы Олеся Гончара «За миг счастья».

Ключевые слова: *трагическое событие, милитарное сознание, авторская позиция.*

The article gives a new interpretation of O. Honchar's short story «For a moment of happiness».

Key words: *the tragic event, militaristic consciousness, the author's point of view.*

У велику літературу він прийшов, обпалений війною, зболений пам'яттю про загиблих товаришів і друзів, обтяжений обов'язком воскресити їх у слові ... Якщо залишиться живим ... Залишився. У числі небагатьох із його покоління. Його обрала доля, щоб сказав слово про своїх побратимів, про час, про народ, про себе.

Герої О. Гончара часто діють і переживають за законами легенди. Згадаймо трагічну історію взаємин юнака-українця й дівчини-словачки Терези з новели «Модри Камень». Побутові виміри не можуть передати всього змісту цієї та інших подібних ситуацій у творах Гончара. За побутовим шаром тут завжди йдуть моральний і філософський, виявляючи самі основи буття.

Коли читав надто критичні оцінки творів О. Гончара, у пам'яті зринали слова з вірша Л.Костенко «Біль єдиної зброї» про недругів української мови, які, готуючи їй труну, знімали мірку не з її величі, а з її принижень. Оцінюючи роль О. Гончара в історії нашої культури, слід брати до уваги не тільки хиби в його творах. Треба орієнтуватись на художні здобутки письменника, а їх чимало; зважати, що шлях до істини завжди складний, а в нашу – постколоніальну – добу й поготів. Твори Гончара сповнені довірливої розмови про найдорожче, найінтимніше. Бажаного ефекту письменник досягає завдяки щирості мовленого слова й улюбленій формі викладу – другій особі однини. Герой думає про своє сокровенне, а в тебе

виникає відчуття, що він ділиться потаємним лише з тобою. І ти стаєш не просто свідком, а й учасником дійства, твореного чарами художнього слова.

Новела «За мить щастя» писалась, коли в літературу прийшло більше трагічної правди про війну. На той час О. Гончаром був написаний роман «Людина і зброя» про трагедію студентського батальйону, бійцем якого був і сам автор; у його уяві окреслювався роман «Циклон» про страшну табірну одісею радянських полонених. Через те не дивно, що новела «За мить щастя» сповнена болу, суперечностей, побудована на багатьох опозиціях. Її задум виник у далекій Бірмі, у місті Рангуні. Тамтешні молоді солдати з автоматами й храми-пагоди, що нагадують оповідачеві «стоги жовтогарячого жнив'яного блиску» [1, с. 21], стали імпульсом спогаду про давню історію. Очевидно, цей архетипний образ сонячних жнив, снопів, полукіпків, як символ життя, зберігався в підсвідомості автора ще з повоєнного літа поруч з образом смерті як кари за смерть. Але тієї смертної кари не приймала душа автора, котрий пройшов крізь пекло війни й таборів. Більше того, смерті на війні протиставлено радість життя й кохання - і ті дві смерті вже після війни, коли фронтовикам мріялось про вічний мир. Свої давні тривоги й сумніви автор відбив у слові, воскресивши найбільш вражаючі епізоди тієї давньої історії й намагаючись осмислити те, що сталося...

Скупими деталями в новелі «За мить щастя» окреслено історичні умови, здавалося, локальної події, що сталася на жнивах у полі, біля угорського містечка, поруч із яким розташувались радянські окупаційні частини, «солдатська цивілізація» [1, с. 217], як не без іронії висловлюється оповідач про землянки, споруджені в колишньому графському лісі. У ситуації, що склалася, не могли не виникати проблеми взаємин солдатів і місцевого населення. Автор подає лише окремі деталі кризових моментів тих стосунків: «боєць лежить на винограднику затоптаний, поглумлений, з перерізаним горлом» [1, с. 216]; трапляється, місцеві любителі вина й «бійців споюють» [1, с. 217].

Фатальну ж подію – вбивство місцевого угорця – передано до краю лаконічно: «Пролунав постріл» [1, с. 216]. Творчі зусилля автора зосереджено на розкритті психології персонажів. Оповідач, теж фронтовик, тонко передає внутрішній стан Сашка Діденка, артилериста, котрий був добрим солдатом, «воював по-геройськи» [1, с. 225], як характеризує його комбат. У його душі змагаються Ерос і Танатос. Притлумивши голос смерті, яка в умовах війни надмірно активізувалась, Сашко живе передчуттям радості. У тому святковому настрої дисонансом прозвучало лише порівняння його гогокання з виттям степового вовка. Життєствердний настрої Діденка як переможця вибухає естетичним ставленням до світу («хміль сонця», «литво полукіпків <...> виблискує золотом» [1, с. 212]) і загостреним еротичним переживанням, готовністю кохати. Але так сталося, що любов і смерть у житті Діденка трагічно стали поруч. Перші обійми жінки закінчилися пострілом у її чоловіка.

Прикметно, що й війна, й ця смерть на жнив'яному полі відсунуті на маргінеси свідомості оповідача. Сашко лише мимохідь згадує фронт, передній край, який «галасу не любить» [1, с. 212]. Навіть у звістці про вирок трибуналу та в описі його виконання обминається слово смерть («Сталося те, що мало статись» [1, с. 227]). Водночас автор не приховує, як у спотвореній мілітарною ідеологією свідомості солдатів деформується саме поняття цінності життя: «Бо чи таке воно й страшне, що він (Сашко – В. М.) накоїв, – один постріл, а перед тим мільйони, мільярди пострілів було зроблено по людині» [1, с. 218].

Суперечність у оцінці вчинку Діденка закладена в глибинах свідомості оповідача. З одного боку, він представляє Сашка як переможця, котрий відповідно діє: прилюдно на жнивному полі демонструє своє право на чужу жінку, обнімається-цілується з нею (двозначна деталь: «вона лежала горілиць» [1, с. 216]) і вбиває її чоловіка. «Преса на Заході» (в контексті твору це поняття має негативний відтінок) так і витлумачила вчинок Діденка – як завойовника: радянські окупаційні війська «вбивають чесних католиків, гвалтують їхніх дружин» [1, с. 221]. З іншого боку, після виконання вироку військового трибуналу оповідач, як уже цитувалось, стримано заявляє: «Сталося все, що мусило статись» [1, с. 227].

А як же шалене кохання Діденка й Лариси, що, ледь спалахнувши, було насильно погашене? Чи урівноважує воно наявну суперечність?

Два виміри життя Діденка, двоплановість образу Лариси, два варіанти фіналу новели – то знаки сум'яття автора перед складністю життя. Враження від фактів, які довго жили в пам'яті, виявились сильнішими за їхнє осмислення. Ось як подано код незвичайного стану солдата: «Що знав він досі, що бачив, чим жив? Вирви, та бруд, та сморід війни, снаряди одні тільки й умів фугувати, смерть одну тільки бачив, а вона, ця любов несподівана, з'явилась, мов з неба, і сонячним духом снопів – подихом самого життя – тебе обдала» [1, с. 224]. Придивімось до цього уривка – й побачимо, як процес боротьби в душі автора позначився на зміні форми нарації: від оповіді в третій особі однини автор переходить до улюбленої, з нотками сповідальності форми викладу в другій особі однини, що засвідчує входження чужого життя до внутрішнього світу автора, звідси йде ліризація трагічного часу, як специфічна гончарівська реакція на війну.

Зачарований дивом Жінки, Сашко живе немов у потойбіччі, у витвореному ним світі, де владарює вона, Лариса. Міф її життя колективно скомпоновано за поширеними класовими схемами. На єдиному їхньому побаченні – після того фатального дня – Сашко звертається до жінки з найніжнішими словами: «Зіронько моя! Циганочко! Ясочко! Оченя моє каре, щастячко моє!.." [1, с. 224]. Та дійсність була іншою: рішення військового трибуналу про розстріл, підтвердження Москвою цього рішення – неминучість вироку. А він, Сашко, немовби й не реагував на ті обставини.

Образ Лариси також подано двома планами: очима Діденка бачимо імпресіоністичний портрет красуні, в якому виділено живе полум'я кофтини,

безодню очей, густо вишневі губи й срібну ниточку сивини; а вартовим Лариса не видалась красунею: «мов з хреста знята», «перестраждана жінка з темним проваллям очей, що горять, як у хворої ...» [1, с. 223].

Не в змозі знайти єдину істину, О. Гончар ходить багатьма колами сумнівів, поки наважується на останню фразу про доконечність кари, яку я вже наводив. Так автор несміливо втілює екзистенціальну ідею про трагізм життя з акцентуванням морального аспекту принципу «смерть за смерть». Простежмо останні щаблі сходження автора до ідеї. Перший. У передсмертному слові Діденка згадано дві цінності: Ларису і Вітчизну. Слова про Ларису «Я любив і люблю її» [1, с. 226] – це останнє, що пов’язує Діденка з життям. А слова про Вітчизну, готовність «смертю ... змити» [1, с. 226] її заплямовану честь – то вже прощання Діденка з цим світом. Другий. Істотною є деталь: незвичайне кохання радянського солдата й угорки Лариси автор благословив словами старого священика, якому жінка сповідалась: “*Omnia vincit ashog!*” [1, с. 221] («Любов перемагає все!»). Третій. Письменник уводить до тексту паралельний уявний фінал, щоб бодай на мить відсунути тяжку для нього розв’язку. Четвертий. О. Гончар вдається до фігури замовчування, зображуючи переступ Діденка й Лариси на шляху до ефемерного щастя: у них не було й крихти каяття, хоча поміж ними стояла смерть людини – чоловіка Лариси. Можливо, саме з цієї причини почуття, яке полишає по собі новела «За мить щастя», катарсисом не назвеш.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончар Олесь. Чари-Комиші: Новели/ Олесь Гончар. – К.: Дніпро, 1975. – 319 с.